

**TOSHKENT PEDIATRIY TIBBIYOT INSTITUTI
FUQARO MUXOFAZASI KURSI**

**MAVZU № 2. «TINCHLIK VA HARBIY
HARAKATLAR OLIB BORISH DAVRIDA FV
FUQARO MUXOFAZASI».**

O'QUV SAVOLLARI

- 1. Tinchlik davridagi favqulotda vaziyatlar.
Favqulotda vaziyatlar tasnifini o'rganish.**

- 2. Fuqorolarning tinchlik vaqtidagi FV huquq
va majburiyatlari.**

Tinchlik davridagi favqulotda vaziyatlar ikkita asosiy guruhga bo'linadi:

- I. FV vujudga kelish sabablariga (manbalariga):**
- II. FV zarar ko'rgan odamlar soniga, moddiy zararlar miqdoriga va ko'lamlariga (hududlar chegaralariga):**
  - I. FV vujudga kelish sabablariga (manbalariga) ko'ra tasnifi:**
    - A. Texnogen tusdagi FV (sababchisi odam):**
    - B. Tabiiy tusdagi FV (tabiiy ofatlar):**
    - V. Ekologik tusdagi FV:**
    - D. FV zarar ko'rgan odamlar soniga, moddiy zararlar miqdoriga va ko'lamlariga (hududlar chegaralariga).**

A. Texnogen tusdagi FV (sababchisi odam):

- 1. Transport avariyalari va halokatlari:**
- 2. Kimyoviy xavfli obъektlardagi avariylar, yong'in va portlashlar.**

Kimyoviy xavfli obъekt – muassasa bo'lib, uning avariyasida odamlarning, hayvonlarning va o'simliklarning zaharli modalar bilan ommaviy shikastlanishi yuzaga kelishi mumkin.

- **Kimyoviy xavfli obektlar:**
- **Oltingugurt dioksidi** - Olmaliq;
- **Azot dioksidi** - Olmaliq, Navoiy, Toshkent, Farg'ona, Marg'ilon, Termiz;
- **Fenol** - Angren, Navoiy, Farg'ona;
- **Ammiak** - Andijon, Chirchiq, Navoiy, Toshkent.

- **3. Yong'in - portlash xavfi mavjud bo'lgan obъektlardagi avariylar va halokatlar, yong'in va portlashlar. (portlaydigan, oson yonib ketadigan materiallar saqlanishi, ko'mir shaxtalaridagi va kon-ruda sanoatidagi gaz va chang portlashi va jinslarning qo'porilishi).**

- **4. Energetika va kommunal tizimlardagi avariylar va halokatlar, yong'inlar:**
  - - GES, tuman issiqlik markazlaridagi, elektr tarmoqlaridagi, bug'qozon qurilmalaridagi, kompressor va gaz taqsimlash shaxobchalaridagi va boshqa energiya ta'xminoti ob'ektlaridagi;
  - - gaz quvurlaridagi, suv chiqarish inshoatlaridagi, suv quvurlaridagi, kanalizatsiya va boshqa communal ob'ektlardagi;
  - - gaz tozalash qurilmalaridagi, biologik va boshqa tozalash inshoatlaridagi.

- **5. Binolardagi avariylar va halokatlar, ularning konstruktsiyasini to'satdan buzilishi, yong'inlar va portlashlar.**
- **6. RM va boshqa xavfli, hamda ekologik jihatdan zararli moddalardan foydalanish yoki ularni saqlash bilan bog'liq avariylar va halokatlar:**
  - - texnologik jarayonda RM foydalanadigan ob'ektlardagi;
  - - radioaktiv materiallarni tashish vaqtidagi;
  - - radioaktiv chiqindilar to'plagichlardagi, chiqindixonalardagi shlam to'plagichlardagi va ZM ko'miladigan joylardagi;

- - radioizotop buyumlarning yo'qotilishi;
- - biologik vositalarning atrof- muhitga chiqib ketishi yoki yo'qotilishi bilan bog'liq vaziyatlar.
- O'zR hududida uran qazib olish sobiq sovet ittifoqi uchun eng asosiy mineral-xom ashyo bazasidan biri bo'lган.
- Buning natijasida ko'p radioaktiv jinslar va chiqindilar paydo bo'ldi. Navoiy shahri yaqinidagi Zaravshon daryosining chap qirg'oqlarida, Uchquduq shahri yaqinida, Namangan viloyatining pop tumani (CHorkesar-1, CHorkesar-2) yaqinida radioaktiv chiqindilar to'plamlari joylashgan.

- **7. Gidrotexnik avariylar va halokatlar:**
- - suv omborlarida, daryo va kanallardagi buzilishlar, baland tog'lardagi ko'llardan suv urib ketishi natijasida vujudga kelgan halokatli suv bosishlari.
- **13 oktabr kuni xalqaro tabiiy ofatlar xavfini kamaytirish kuni.**

- **B. Tabiiy tusdagi FV (tabiiy ofatlar):**
- Tabiiy ofatlar - bu aholini меъориј hayot faoliyatlari sharoitlarini to'satdan buzilishini, shuningdek, moddiy boyliklarini barbod bo'lishini chaqiruvchi tabiatning har xil hodisalari.
- **1. Geologik xavfli hodisalar:**
  - - zilzilalar;
  - - er ko'chishlari;
  - - tog' o'pirilishlari va boshqalar.

- **2. Gidrometeorologik xavfli hodisalar:**
- - suv toshqinlari;
- - suv to'planishi;
- - sellar;
- - qor kochkilari;
- - kuchli shamollar (dovullar- to'fon);
- - jala va boshqalar .

• 3. Favqulodda epidemiologik, epizootik va epifitotik vaziyatlar:

- Kasalliklarning tabiatи - mikroorganizmlar orqali tarqalishi sababli tabiy tusdagi FV ga kiradi. O'XI (o'ta xavfli infektsiya)lar qisqa mudatda tarqalish xavfi va og'ir oqibatlarga ega bo'lishi sababli FV hisoblanadi. (bularga):
  - - o'lat, vabo, sarg'ayma isitma kabi O'XI;
  - - odamlarda uchraydigan yuqumli kasalliklar rikketsiyalar - epidemik toshmali terlatma, Bril kasalligi, Ku-isitmasi;
  - - zoonoz infektsiyalar- kuydirgi, quturish;
  - - virusli infektsiyalar – OITS (SPID).

- **Epidemiya** - yuqish manbaiy bitta yoki yuqish omili bir xil bo'lgan odamlarning guruh bo'lib (bir aholi punktida 50 kishi va undan ortiq) yuqumli infektsiyalar bilan kasallanishi;
- - o'lim yoki kasallanish darajasi o'rtacha statistik darajadan 3 baravar va undan ortiq bo'lgan vaziyat;
- - zaharli moddalar bilan zaharlanish - jabrlanganlar soni 10 kishi, vafot etganlar soni -2 kishi va undan ortiq;
- - oziq - ovqatdan ommaviy zaharlanish - jabrlanganlar soni – 10 kishi, vafot etganlar soni- 2 kishi va ortiq.
- **Epizootiya** – hayvonlarning ommaviy kasallanishi yoki nobud bo'lishi.
- **Epifitotiya** - o'simliklarning ommaviy nobud bo'lishi.

- **V. Ekologik tusdagi FV:**
- **Ekologiya** (grekchadan «oykos»- uy, uy-joy va «logos» - taъlimot) - tirik organizmlarning turmush shart - sharoitlari va organizmlarning va yashayotgan muhit orasidagi o'zaro aloqadorligini o'rGANADIGAN fan.
- **1. Litosferaning (tuproq, er osti) o'zgarishi bilan bog'liq vaziyatlar:**
  - - halokatli ko'chkilar, er yuzasining o'pirilishi, siljishi (foydali qazilmalarni qazish chog'ida va boshqalar);
  - - tuproq va er ostining sanoati tufayli kelib chiqqan toksikantlar bilan ifloslanishi, og'ir metallar, neft mahsulotlari, pestisidlar va boshqa zaharli ximikatlar mavjudligi.

2. Atmosferaning (havo muhiti) o'zgarishi bilan bog'liq vaziyatlar:

- havo muhitining zararli moddalar bilan ifloslanishi;
- katta ko'lamdag'i kislotali zonalar hosil bo'lishi;
- radiatsiyaning yuqori darajasi.

3. Gidrosferaning o'zgarishi bilan bog'liq vaziyatlar:

- suvlarining zararli moddalar bilan ifloslanishi;
- er osti suv darajasining oshishi;
- ichimlik suvning keskin etishmasligi.

D. FV zarar ko'rgan odamlar soniga, moddiy zararlar miqdoriga va ko'lamlariga (hududlar chegaralariga) qarab tasnifi:

1. Lokal FV:

- 10 dan ortiq bo'Imagan odam jabrlangan;
- 100 gacha odamning hayot faoliyati sharoitlari buzilgan;
- moddiy zarar (FV yuz bergan kunda) eng kam oylik ish haqi miqdorining 1 ming baravaridan oshmaydi;
- FV ko'lami -объект (zonasi obъektlar hududi tashqarisiga chiqmaydigan).

2. Mahalliy FV:

- 10 - 500 odam jabrlangan;
- 100 - 500 odamning hayot faoliyati sharoitlari buzilgan;
- moddiy zarar (FV yuz bergan kunda) eng kam oylik ish haqi miqdorining 1 ming baravaridan ortiqni, biroq 0,5 mln. baravaridan ko'p emas;
- FV ko'lami (zjligi) aholi punkti, shahar, tuman, viloyat tashqarisiga chiqmaydigan.

3. Respublika miqyosida FV:

- 500 ortiq odam jabrlangan;
- 500 dan ortiq odamning hayot faoliyati sharoitlari buzilgan;
- moddiy zarar (FV yuz bergan kunda) eng kam oylik ish haqi miqdorining 0,5 mln. baravaridan ortiq;
- FV ko'lami (zonasi) viloyat tashqarisiga chiqadi.

4. Transchegara (davlatlararo) FV:

- oqibatlari mamlakat tashqarisiga chiqadigan, yohud FV chet elda yuz bergan va O'zR hududiga daxl qiladigan (Misol uchun: Chernobil, Orol dengizi fojeasi).

2-oquv savoli:

- **Fuqarolarning tinchlik vaqtidagi FV huquq va majburiyatlari.**

O'zR Oliy Majlisi qaroriga binoan, 1999 y. «Aholini va hududlarni tabiiy, hamda texnogen xususiyatli FV dan muhofaza qilish to'g'risida» O'zR qonuni qabul qilindi.

Bu qonuning 15 – 16 - moddasida fuqarolarning tinchlik vaqtidagi FVda huquq va majburiyatlari belgilangan.

- **Fuqarolarning tinchlik vaqtidagi FV huquqlari:**
- - FV ro'y berganda odamlarning hayotti, sog'liqq'i va shaxsiy mol-mulklari muhofazalanishi;
- - KMV, SHMV (kollektiv va shaxsiy mudofaa vositalari) va boshqa mol- mulklardan foydalanish;
- - xavf-xatar darajasi to'g'risida, hamda zarur xavfsizlik choralar haqida xabardor bo'lish;
- - aholini va hududlarni FV muhofaza qilish masalalari yuzasidan organlarga murojaat etish;
- - FV ro'y bergen zonalarda ishlaganligi uchun bepul tibbiy xizmat, kompensatsiyalar va boshqa imtiyozlar olish;

- - FVda majburiyatlarini bajarish chog'ida sog'lig'iga etkazilgan zarar uchun kompensatsiyalar, hamda imtiyozlar olish;
- - aholini va hududlarni FV muhofaza qilish majburiyatlarini bajarish chog'ida orttirgan kasalligi munosabati bilan mehnat qobiliyatini yo'qotganda, nogiron bo'lgan xodimlarga belgilangan tartibda nafaqa olish;
- - FVda majburiyatlarini bajarish chog'ida halok bo'lganligi yoki vafot etgan shaxslarning oila aъzolari uchun belgilangan tartibda nafaqa olish.

- **Fuqarolarning FV muhofaza qilish sohasidagi majburiyatlari:**
- - xavfsizlik choralariga rioya etishlari, FV ro'y berishiga olib kelishi mumkin bo'lishiga yo'l qo'ymasliklari;
- - muhofazalanishning asosiy usullarini, jabrlanganlarga birlamchi tibbiy yordam ko'rsatish yo'llarini o'rganishlari;
- - FV ro'y berishiga olib kelishi mumkin bo'lgan avariylar, ofatlar va halokatlar to'g'risida tegishli organlarga xabar berishlari.

Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучларининг тиббий таъминотини ташкилий шаклларини асосий ривожланиш давлари.

1. Ҳарбий тиббиётни ривожланишида давлат арбоблари, саркардалар ҳам катта рол ўйнаган. Буюк саркарда Амир Темур аскарларининг соғлиғини саклаш бўйича тавсиялар берган ва ўзининг лашкарбошиларидан шахсий таркибининг соғлиғини саклаш бўйича барча тадбирларни амалга оширишни қаттиқ талаб қилган.

2. Хозирги Ўрта ва Марказий Осиё худуди илгаридан тарихий номи билан ТУРКИСТОН деб аталган.

Марказий Осиё цивилизациянинг қадимий ўчоғи бўлиб, дунёга ўз вактида буюк шифокорларни олимларни етказган.

Абу-Али ибн Сино, Абу Мансур Камари, Ғиёсиддин Мухаммад, Нажибуддин Самарқандий, Умар Чакманий ва бошқаларнинг кўлёзмаларидан кўп асрлар давомида дунёнинг барча мамлакатларида кўплаб шифокорлар авлоди фойдаланган.

3. Ҳарбий тиббиёт Туркистанда Сомоний, Темурий ва Бобурйлар (IX-XVI а.а.) давлатлари вактида пайдо бўлган. Ушбу замонларда йирик кўпсонли ҳарбий юришлар бўлган ва табийки қўшинлар тиббий таъминланган.

«Бобурнома»дан мисол келтирганда, Бобурнинг саройида Юсуф Табиб шифокори ҳар хил ҳарбий юришларда қатнашиб ярадорларга тиббий ёрдам ташкилаштириш билан чегараланмасдан, балки касалликларни профилактикасига катта аҳамият берган: чодирларни тўғри жойлаштириш, тоза сув билан таъминлаш, жисмоний машқлар бажариш.

4. Россия империяси (1864-1875й) Туркистонни босиб олгандан сўнг, XIX асрнинг иккинчи яримида ўзгарган. Туркистон ҳудуди бешта: **Сирдарё, Фарғона, Самарқанд, Каспийорти, Семиреченск** вилоятларига бўлинган. Россия империясининг бошқа ўлка ва вилоятларидан фарқли ўлароқ бу ерда «**Харбий-административ бошқарув тизими**» ўрнатилган ва ҳарбий министрикга бўйсундирилган. 1867 йилда Туркистон генерал-губернаторлиги ташкил этилиши билан унинг таркибида округ ҳарбий-тиббий бошқарма таъсис этилган. Бошқарма таркибида инспектор ва тиббий ҳамда фармацевтик қисмлар бўйича ўринbosарлари бўлган.

Чекка жойларда, вилоят ва уезд ҳарбий врачлари лавозимлари таъсис этилган. Туркистон улкасининг йирик шаҳарларида стационар тиббий муассасалар барпо этилди. Улардан биринчиси Тошкентда, **1868** йил **8 сентябрда 30 койкали** лазарет очилди ва **1870** йили **унинг ўрнида 415 койкали** ҳарбий госпитал ташкил этилди. Улкани бошқариш «холати»га асосан ҳар бир уездга битта врач ва битта акушер тайинланган ҳамда стационар ва амбулатор тиббий ёрдам ташкиллаштирилган. Туркистондаги рус экспедицион армиясини тиббий таъминлаш округ ҳарбий тиббий бошқармаси томонидан ташкил этилган.

**Саволлар бўлса
марҳамат!!!**